

اثرات گردشگری روستایی بر ارتقای شاخصهای رفاه اجتماعی

در روستای اونار و کوچنق، شهرستان مشگین شهر

A Study on Effects of Tourism on Promoting the Social Welfare Indices (Case Study: Onar and Kojang Villages, Meshkinshar County)

Vakil Heidari Sareban¹, Arastoo Yari Hesar², Sharareh Saeb³

وکیل حیدری ساربان^{*}، ارستوو یاری حصار^{**}،
شراره صائب^{***}

Introduction: Social welfare is the most important part of the concept of sustainable development which provides the possibility of meeting the needs of today's generation without destroying the ability of future generations to meet their needs. Rural social welfare includes an organized series of laws, regulations and policies, which are presented in the form of welfare and social institutions in order to meet the spiritual and material needs of people and to provide human felicity. The development literature suggests that promotion of rural social welfare indices is a function of various factors such as tourism activities. Development and prosperity of rural tourism as an efficient catalyst for the reproduction and the promotion of social welfare in rural areas should be highlighted. Accordingly, this study aimed to investigate the effects of tourism on the promotion

مقدمه: رفاه اجتماعی مهم‌ترین بخش مفهوم توسعه پایدار را تشکیل می‌دهد که امکان تأمین نیازهای نسل امروز بدون از بین بردن توانمندیهای نسل آینده برای دستیابی به نیازهایشان را فراهم می‌کند و رفاه اجتماعی روستایی مجموعه سازمان‌یافته‌ای از قوانین، مقررات و سیاستهایی را شامل می‌شود که در قالب مؤسسات رفاهی و نهادهای اجتماعی به منظور پاسخ‌گویی به نیازهای مادی و معنوی و تأمین سعادت انسان ارائه می‌شود تا زمینه رشد و تعالی او را در تقاطع روستایی تأمین کند. متون توسعه نشان می‌دهد ارتقای شاخصهای رفاه اجتماعی روستایی، تابعی از عوامل و پدیده‌های مختلف می‌باشد که از جمله این پدیده‌ها می‌توان به فعالیت گردشگری اشاره کرد و توسعه و شکوفایی صنعت گردشگری روستایی می‌تواند به عنوان کاتالیزوری کارآمد برای بازسازی و ارتقای شاخصهای رفاه اجتماعی در مناطق روستایی مطرح نظر قرار گیرد. بر

1. Ph.D in Geography and Rural Planning <Vheidari56@gmail.com>
2. Ph.D in Geography and Rural Planning
3. M.A student in Geography and Rural Planning

* دکتر جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه محقق اردبیلی، (نویسنده مسئول)، <Vheidari56@gmail.com>
** دکتر جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه محقق اردبیلی
*** دانشجوی کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه محقق اردبیلی

of social welfare indices in rural areas of the Meshginshahr county.

Method: This study was conducted through a survey method using simple random sampling among 331 residents of Onar village, a touristy village. On the one hand, in order to have an equal test and result, using causal-comparative, 331 residents of Kojang village a non-touristy village were selected through causal-comparative method as the control group. The validity of the questionnaire was confirmed by a panel of experts. A pre-test was carried out with 30 questionnaires and by using Cronbach's alpha coefficient the reliability of the study was 0/79.

Findings: With regard to the characteristics of indicators of social welfare of two groups, tourism development had an impact on all indicators of social welfare, except for membership in civic organizations. In other words, statistical analysis showed that development in tourism had an effect on the promotion of social welfare indicators in rural areas of Meshginshahr, as the correlation between tourism development and all components of the promotion of social welfare indicators except for the membership in civic organizations hypothesis was proved. In this regard,

همین اساس، هدف این مقاله بررسی اثرات گردشگری در ارتقای شاخصهای رفاه اجتماعی در مناطق روستایی شهرستان مشگین‌شهر می‌باشد.

روش: تحقیق حاضر با روش پیمایش و با روش نمونه‌گیری تصادفی ساده در بین ۳۳۱ نفر از روستاییان ساکن در روستای نمونه گردشگری اونار صورت گرفته است. از سویی، برای برابری در آزمون و نتیجه، با استفاده از روش علی-مقایسه‌ای، ۳۳۱ نفر از روستاییان ساکن در روستای فاقد گردشگری کوجنگ به عنوان گروه شاهد انتخاب شدند. اعتبار صوری پرسش‌نامه توسط پانل متخصصان مورد تأیید قرار گرفت. مرحله پیش‌آزمون در منطقه مشابه جامعه آماری با تعداد ۳۰ پرسشنامه صورت گرفت و با داده‌های کسب شده و استفاده از ضریب آلفای کرونباخ، پایایی پرسشنامه تحقیق ۰/۷۹ به‌دست آمد.

یافته‌ها: در ارتباط با ویژگیهای شاخصهای رفاه اجتماعی در دو گروه، توسعه گردشگری روی تمامی مؤلفه‌های شاخصهای رفاه اجتماعی به جز عضویت در تشکلهای مدنی تأثیر دارد. به عبارتی، تحلیلهای آماری نشان داد توسعه و شکوفایی گردشگری در ارتقای شاخصهای رفاه اجتماعی در مناطق روستایی شهرستان مشگین‌شهر تأثیرگذار بوده است. به طوری که همبستگی توسعه گردشگری در تمامی مؤلفه‌های ارتقای شاخصهای رفاه اجتماعی به جز متغیر عضویت در تشکلهای مدنی در قالب فرضیه تحقیق به اثبات رسید و

the calculated P for tourism development with leisure components, access to education, access to health services, personal well-being, diversity, social participation, social capital and housing situation was less than 0/01.

Discussion: Tourism plays an important role in the promotion of social welfare indices in terms of improved housing, personal well-being, strengthening social capital, strengthening the participation of rural residents as stakeholders in rural development projects and strengthening social sustainability, creating social connections, improving productivity due to increased awareness and reducing conflicts collective and strengthening the education and health infrastructure in rural areas. Finally, in order to develop rural tourism due to its positive effects on the promotion of social welfare indices in rural areas of Meshginshahr, tourism infrastructures such as water supply, electricity, waste disposal, sewage and telecommunications have to be properly developed in this city.

Also, protecting and preserving the environment, efficient and balanced use of natural resources and rural assets should be taken into account and any interference with the structure

در این ارتباط، میزان p محاسبه شده بین توسعه گردشگری با مؤلفه‌های گذران اوقات فراغت، دسترسی به خدمات آموزشی، دسترسی به خدمات بهداشتی، بهزیستی فردی، تنوع منابع، میزان مشارکت اجتماعی، سرمایه اجتماعی و وضعیت مسکن سطح معناداری کمتر از ۰/۰۱ را نشان داد.

بحث: گردشگری نقش مهمی در ارتقای شاخصهای رفاه اجتماعی از منظر بهبود وضعیت مسکن، بهزیستی فردی، تقویت سرمایه اجتماعی، تقویت مشارکت ساکنان روستاها به عنوان ذی‌نفعان در طرحهای توسعه روستایی و تقویت پایداری اجتماعی، ایجاد ارتباطات اجتماعی، ارتقای بهره‌وری به دلیل افزایش آگاهی و کاهش تعارضات دسته جمعی و تقویت زیرساختهای آموزشی و بهداشتی در مناطق روستایی دارد. در نهایت، پیشنهاد می‌شود جهت توسعه گردشگری روستایی به دلیل اثرات مثبت آن در ارتقای شاخصهای رفاه اجتماعی در مناطق روستایی شهرستان مشگین شهر، بایستی زیربناهای گردشگری از جمله تأمین آب، نیروی برق، دفع زباله، فاضلاب و مخابرات به درستی در این شهرستان توسعه یابند. همچنین، حفاظت و نگهداشت محیط زیست، استفاده بهینه و متعادل از منابع طبیعی و داراییهای روستایی مورد توجه باشد و هرگونه مداخله در ساختار روستا برای برنامه‌ریزی و طرح‌ریزی گردشگری روستایی باید با افزایش آگاهی روستاییان، مشارکت‌سازی روستایی و دخیل کردن روستاییان در فرآیند

of the village for rural tourism planning should be carried out alongside increasing the awareness of villagers, participation rural and the involvement of the villagers in the process of rural tourism as the main beneficiaries of the project. There should be a financial support for the development of rural tourism in rural areas of Meshginshahr. The results of this study showed that tourism development had an impact on in the promotion of social welfare indices in rural areas of Meshginshahr.

KeyWords: rural development, rural tourism, social welfare, Tourism

گردشگری روستایی به عنوان ذی‌نفعان اصلی پروژه باشد، بایستی حمایت‌های مالی جهت توسعه گردشگری روستایی در مناطق روستایی شهرستان مشگین‌شهر به عمل آید که نتایج پژوهش حاضر نشان داد توسعه و شکوفایی گردشگری در ارتقای شاخصهای رفاه اجتماعی در مناطق روستایی شهرستان مشگین‌شهر تأثیرگذار بوده است
کلیدواژه‌ها: توسعه روستایی، رفاه اجتماعی، گردشگری، گردشگری روستایی

تاریخ دریافت: ۹۴/۵/۱۸

تاریخ پذیرش: ۹۵/۹/۲۰

مقدمه

اگرچه در ایران، سابقه اقدامات مربوط به تأمین اجتماعی، حمایت از فقرا و افراد آسیب پذیر روستایی، حداقل چهل سال سابقه دارد، اما دستاوردهای برنامه‌ها از حیث کاهش فقر و آسیب‌پذیری در نواحی روستایی کشور جالب توجه نیست و کیفیت زندگی و رفاه اجتماعی مردم و مکانهای روستایی به عوامل زیادی از جمله اشتغال، درآمد مناسب، دسترسی به خدماتی مانند آموزش و بهداشت، سلامت، محیط طبیعی، امنیت، و انجمنهای قوی وابسته است (حیدری ساربان، ۱۳۹۴). با استناد به متون توسعه، گردشگری منبع بسیار مهمی برای اشتغال نیروی کار غیر ماهر، به‌ویژه زنان و مهاجران فقیر روستایی است. این اشتغال می‌تواند در بخشهای مرتبط با گردشگری نظیر صنعت و کشاورزی انجام شود. به علت اینکه بخش گردشگری نسبتاً کاربر است، بنابراین سرمایه‌گذاری

در آن می‌تواند اشتغال گسترده‌تری را فراهم کند. از سوی دیگر، با توجه به اینکه گردشگری می‌تواند تعداد زیادی شغل برای زنان و نیروی کار غیرماهر ایجاد کند، در نتیجه می‌تواند به توانمندسازی زنان و کاهش فقر کمک فروان کند (پاپزن و همکاران، ۱۳۸۹). همچنین گردشگری روستایی با ایجاد اشتغال، افزایش سطوح درآمد، متنوع‌سازی فعالیت‌های اقتصادی، افزایش سطح آگاهی‌های اجتماعی و ایجاد روابط اجتماعی گسترده بین جامعه میزبان و میهمان، به حفاظت از میراث فرهنگی و طبیعی کمک کرده و با جلوگیری از مهاجرت بی‌رویه و بهینه‌سازی بهره‌برداری از زمین، به توسعه روستایی پایدار کمک می‌کند (افتخاری و قادری، ۱۳۸۱). در این ارتباط می‌توان گفت گردشگری روستایی می‌تواند موجبات بهبود فرآیند توسعه روستایی را با ایجاد فعالیت مکمل بخش کشاورزی، اشتغال‌زایی و افزایش درآمدهای خانوارهای روستایی در بستر مشارکت‌سازی روستایی در فرآیند پذیرش گردشگر امکان‌پذیر سازد (شهیدی و همکاران، ۱۳۸۶). بررسی این متون نشان می‌دهد که توسعه و شکوفایی گردشگری روستایی باعث ارتقای شاخصهای رفاه اجتماعی در مناطق روستایی از منظر توانمندسازی اقتصادی، اجتماعی، محیطی، نهادی و فرهنگی می‌شود.

لذا مطالعات لیندبرگ و جانسون^۱ (۱۹۹۷) نشان می‌دهد که بین توسعه و شکوفایی صنعت گردشگری و افزایش رفاه اجتماعی روستاییان ارتباط معناداری وجود دارد. افزون بر این، در این ارتباط، اطلاع از میزان رفاه اجتماعی روستایی و بهبود کیفیت زندگی روستاییان به دلیل اثرات انکارناپذیر آن بر ثبات و ماندگاری آنان در مناطق روستایی و حفظ و کرامات انسانی آنها، تقلیل نابرابری‌های اجتماعی شهری و روستایی، عدالت اجتماعی، بهزیستی فردی و گروهی، عدالت مکانی

1. Lindberg and Johnson

و افزایش بهره‌وری تولیدات کشاورزی یا سایر فعالیتهای اقتصادی در مناطق روستایی (حیدری ساربان، ۱۳۹۵)، یکی از مهم‌ترین ابزارهای تصمیم‌گیری است که مسئولان و مدیران به آن باید توجه داشته باشند. به عبارتی جهت بهبود کیفیت زندگی و ارتقای شاخصهای رفاه اجتماعی روستایی، لزوم توجه به میزان شاخصهای رفاه اجتماعی و اثرات متغیرهای بیرونی بر ارتقای شاخصهای رفاه اجتماعی روستایی از جمله گردشگری و برنامه‌ریزی در راستای تقویت و شکوفایی صنعت گردشگری روستایی به جهت ارتقای رفاه اجتماعی روستاییان، ضروری و اجتناب‌ناپذیر است. همچنین، بررسیها و مطالعات میدانی در نواحی روستایی شهرستان مشگین‌شهر حاکی از آن است که میزان شاخصهای رفاه اجتماعی روستاییان ساکن در مناطق روستایی شهرستان مشگین‌شهر با وجود تأکید بیشتر بر فعالیتهای کشاورزی و درآمدزایی از قبل این‌گونه فعالیتها و بی‌توجهی به تنوع‌بخشی فعالیتهای اقتصادی از جمله صنعت گردشگری در سطح مطلوبی قرار ندارد (حیدری ساربان، ۱۳۹۴). از این رو تحقیق به دنبال آن است که این پرسش را مورد بررسی و کاوش قرار دهد که آیا بین توسعه گردشگری و ارتقای شاخصهای رفاه اجتماعی در مناطق روستایی ارتباط معنادار وجود دارد؟

مبانی نظری

دیدگاه‌ها و نظریه‌های متعددی پیرامون رفاه اجتماعی مطرح است که از آن بین به باور آدام اسمیت، رفاه اجتماعی در سایه و سازوکارهای فرآیند طبیعی اقتصاد آزاد برای آحاد ملت به دست می‌آید و دخالت دولت در پروسه اقتصاد به ضرر رفاه اجتماعی است (موسوی و محمدی، ۱۳۸۸). به زعم پارتو، زمانی باید از رفاه اجتماعی به معنی واقعی کلمه سخن گفت که بهبود وضع زندگی

افراد (دست کم یک نفر) به بدتر شدن وضع افراد دیگر (حتی یک نفر) نینجامد. (باقری، ۱۳۹۲). نظریات کینز را می‌توان نقطه الحاق سایر نظرات رفاه اجتماعی و یا منافع عمومی دانست. زیرا وی ضمن حمایت از بخش خصوصی و بازار، از نقش دولت نیز غافل نبوده است. (اصغری، ۱۳۸۳). به نظر راولز، بحث رفاه اجتماعی از آگاهی ما تأثیر می‌پذیرد. وی معتقد است اگر بخواهیم عدالت و رفاه عمومی را برقرار کنیم، باید براساس میزان اطلاعات مان از جامعه دست به عمل بزنیم (موسوی و محمدی، ۱۳۸۸) به باور آمارتیاسن، رفاه اجتماعی در قالب کارکردها و تواناییها، ظاهراً راهی معقول برای اجتناب از دو برداشت عینی‌گرایی و ذهنی‌گرایی مطلق است. همچنین، ایشان یک متغیر مهم در رفاه اجتماعی را آزادی افراد دانسته که هرگاه به آزادی توجه نشود، رفاه اجتماعی آنها کاهش می‌یابد. به طور کلی، آمارتیاسن مباحث اقتصادی را در زمینه‌های اجتماعی مطرح کرده و اعتقاد دارد که بدون در نظر گرفتن یکی از این دو بُعد، نمی‌توان به رفاه اجتماعی پایدار دست یافت. (آمارتیاسن، ۱۳۹۲)

از زاویه‌ای دیگر، رویکردها و نظریه‌های مربوط به رفاه مطابق تقسیم‌بندی عام در جامعه‌شناسی، بیش‌تر به دو نوع نگرش «عام‌گرایانه» و «فردگرایانه» قابل تقسیم است که به تبع آن، راه‌حلهایی نیز حول آن شکل گرفته است. طرفداران رویکرد فردگرایانه بر این باورند که پیشرفتهای رفاهی فقط تابع نظام بازار بوده و از طریق مکانیسم تولید محصولات و کالاهای مورد استفاده عموم افراد امکان‌پذیر می‌گردد. طرفداران نظریات جمع‌گرایانه، کسانی هستند که ضرورتهای رفاهی را بُعد جمعی تعبیر و تفسیر می‌کنند (میجلی، ۱۳۷۸). همچنین، رویکردهای رفاهی به دو بخش عینی و ذهنی تقسیم می‌شود که امروزه در مطالعات رفاه، هم

شاخصهای عینی و هم شاخصهای ذهنی در نظر گرفته می‌شود. تراوش اندیشه توسعه در حوزه برنامه‌ریزی روستایی منجر به تحول اساسی در این عرصه گردیده است. تکامل مفهومی توسعه در قالب توسعه پایدار و فصل مشترک آن با رفاه اجتماعی، زمینه تقویت رویکرد جدیدی شده که چالشهای فکری خاصی را به دنبال داشته است. با این حال، رفاه اجتماعی روستایی را فرایندی مستمر، پویا و پایدار می‌دانند که منجر به ایجاد مجموعه شرایط و کیفیتها در توانمندسازی مردم روستایی از طریق دولتها و نهادهای مدنی و سازمانهای مسئول برای بهبود مستمر زندگی و کیفیت آنها منجر می‌شود (اشاراک^۱، ۲۰۱۳) و رفاه اجتماعی روستایی مفهومی عام و خاص را در بر می‌گیرد که در مفهوم رفاه اجتماعی عناوینی نظیر خدمات اجتماعی برای روستاییان و حقوق عمومی روستاییان مدنظر است. به عبارتی، در این جا بر ساختارهای اجتماعی متمرکز می‌گردد و ساختار اجتماعی در برگیرنده دو بعد مادی و معنوی می‌باشد که بعد مادی بر تأمین نیازهای اساسی، خوراک، پوشاک، شغل، مسکن، بهداشت و درمان روستاییان تأکید دارد (زاهدی اصل، ۱۳۸۴) بُعد معنوی را نیز می‌توان شامل مفاهیم زیر دانست: تعلیم و تربیت، ریشه‌کنی جهل و بی‌سوادی، حمایت قانونی از عموم ملت و برخورداری از حقوق انسانی، سیاسی، اجتماعی، اقتصادی، التفات به خانواده به عنوان مهم‌ترین نهاد اجتماعی و تأمین قداست و فضیلت در بستر جلوگیری از انحرافات اخلاقی، اجتماعی و اقتصادی (رکن‌الدین افتخاری و توکلی، ۱۳۸۵). بنابراین، رفاه اجتماعی و توسعه روستایی اشاره دارد به انتظام‌دهی اجتماعی در روستاها در بستر قوانین و سیاستهای اجتماعی در جهت افزایش رضایت جمعی (محسنی، ۱۳۸۲). همچنین، تلاش در تأمین فرصت

زیستی، اجتماعی، اقتصادی بین افراد اجتماع و قائل شدن همان حقوق برای آیندگان در تمامی محیطهای روستایی (برنامه تفضیلی سازمان بهزیستی کشور، ۱۳۸۹) و در نهایت رفاه اجتماعی روستایی مجموعه سازمان یافته‌ای از قوانین، مقررات و سیاستهایی را شامل می‌شود که در قالب مؤسسات رفاهی و نهادهای اجتماعی به منظور پاسخ‌گویی به نیازهای مادی و معنوی و تأمین سعادت انسان ارائه می‌شود تا زمینه رشد و تعالی او را در نقاط روستایی تأمین کند. متون توسعه نشان می‌دهد ارتقای شاخصهای رفاه اجتماعی روستایی، تابعی از عوامل و پدیده‌های مختلف می‌باشد که از جمله این پدیده‌ها می‌توان به فعالیت گردشگری اشاره نمود.

مطالعات نشان می‌دهد با گسترش روز افزون مهاجرت‌های روستایی، کاهش درآمد خانوارهای روستایی و افول کشاورزی روستایی، نیازی روزافزون به فعالیتی جایگزین و در عین حال مکمل برای کشاورزی احساس می‌شود تا به منظور توسعه پایدار روستایی، امکان بهره‌مندی روستاییان از معیشت پایدار فراهم آید که این خود بهبود کیفیت زندگی و ارتقای شاخصهای رفاه اجتماعی و رضایت‌مندی روستایی را به همراه می‌آورد (شارپلی، ۲۰۰۳).

امروزه در زمینه گردشگری، چهار دیدگاه غالب حمایتی مثبت، دیدگاه گسست، دیدگاه نظارتی و دیدگاه سازگاری وجود دارد که در دیدگاه حمایتی مثبت، گردشگری به مثابه یک صنعت مولد که یاری‌دهنده اقتصاد و توسعه کشورهاست، در نظر گرفته می‌شود. (الوانی، ۱۳۸۵) طرفداران دیدگاه گسست، بر این عقیده هستند که طرحها و برنامه‌های گردشگری، همه داشته‌های فرهنگی جامعه را در خدمت پول و درآمد ارزی قرار می‌دهد و این درآمد به بهای گزافی به دست می‌آید. از این روست که در قبال ایده‌ها و برنامه‌های گردشگری

مقاومت و عکس‌العمل نشان می‌دهند (الوانی، ۱۳۸۵). بر پایه دیدگاه نظارتی، اگر توسعه گردشگری همراه با نظارت دولت نباشد، با مبانی توسعه پایدار و حفظ منابع طبیعی، تاریخی، فرهنگی و انسانی کشورها مغایرت خواهد داشت (حیدری ساربان، ۱۳۹۴). همچنین، براساس نظریه سازگاری، دولت‌ها می‌کوشیدند تا با اتخاذ سیاست‌های مناسب گردشگری برای کشور خود، نوعی سازگاری و تطبیق میان مصالح جمعی و توسعه گردشگری اتخاذ کنند و به جای محدود ساختن گردشگری، توسعه آن را با مصالح و منافع کشور هماهنگ سازند. این دیدگاه بر توسعه پایدار گردشگری تأکید می‌ورزید (افتخاری و همکاران، ۱۳۸۸). در نهایت، در زمینه ارتباط بین گردشگری و توسعه روستایی سه دیدگاه مطرح است. دیدگاه اول گردشگری را به مثابه راهبردی برای توسعه به‌کار می‌گیرد. در دیدگاه دوم، گردشگری به مثابه سیاستی برای بازسازی سکونتگاه‌های روستایی مورد توجه قرار می‌گیرد. در دیدگاه سوم، گردشگری روستایی به مثابه ابزاری برای توسعه پایدار و حفاظت از منابع طبیعی مطرح است؛ این دیدگاه خواهان رشد بلندمدت گردشگری بدون اثرات مخرب بر زیست بوم‌های طبیعی است (رضوانی و صفایی، ۱۳۸۴).

بررسی ادبیات توسعه گردشگری گویای این واقعیت است که توسعه و شکوفایی گردشگری روستایی باعث ارتقای شاخص‌های رفاه اجتماعی از منظر بهبود الگوی مصرف خانوارهای روستایی، رضایت‌مندی شغلی، تقویت سرمایه روان‌شناختی، تقویت مشارکت اجتماعی، تقویت سرمایه اجتماعی، افزایش میزان درآمد و... در مناطق روستایی می‌شود و گردشگری امتیازات قابل ملاحظه‌ای برای نواحی روستایی از طریق توسعه درآمدهای زیرساختی ایجاد می‌نماید. به طوری که گردشگری در سطح محلی برای صاحبان تجارت با سرمایه اندک امکان رشد را

فراهم می‌سازد. همچنین گردشگری روستایی زمینه حضور تجارتهای خرد را فراهم می‌سازد و از طرفی در کنار فعالیتهایی مانند کشاورزی، تأثیر مطلوبی بر میزان افزایش درآمدهای خانوارها دارد (اسماعیلیان، ۱۳۸۱). وابستگی فزاینده به گردشگری و حمایت از آن، براساس امتیازاتی است که این نوع گردشگری به صورت بالقوه در نواحی روستایی به همراه داشته است. به گونه‌ای که بخش گردشگری روستایی در جایگاهی ارزشمند و رو به رشد در بازار گردشگری قرار دارد و برای فعالیتهای اقتصادی در روستاها، درآمد فراوانی به همراه خواهد داشت. به بیان دقیق‌تر، توسعه گردشگری روستایی، راه‌حل بالقوه‌ای را برای بسیاری از معضلات فراروی نواحی روستایی از جمله پایین بودن رشد اقتصادی، ایجاد تنوع درآمدی و ارتقای شاخصهای رفاه اجتماعی قرار می‌دهد و در کل مزایای توسعه و شکوفایی صنعت گردشگری در نواحی روستایی عبارتند از کاهش بیکاری، جذب سرمایه خارجی و زیبایی شهرها و روستاها (رکن‌الدین افتخاری و مهدوی، ۱۳۸۶؛ دین^۱، ۲۰۰۲)، افزایش درآمد، هویت بخشی به صنایع دستی تولیدی روستایی، ارتقای خدمات اجتماعی روستاییان و ارتقای کیفیت و کمیت زیرساختهای روستایی (رضوانی، ۱۳۸۷؛ شهیدی و همکاران، ۱۳۸۷؛ بندک^۲ و دسزی، ۲۰۰۸)، ایجاد چرخه درآمدی برای روستاییان، تغییر الگوی مصرف روستاییان، افزایش رفاه زنان روستایی، توانمندسازی زنان روستایی از طریق کارآفرینی و کسب و کارهای کوچک‌تر و توسعه و بهبود زندگی روستایی (کوستاس^۳، ۲۰۱۲) جمع‌پور و احمدی، ۱۳۹۰؛ بومننت و سوفورونوف^۴، ۲۰۱۳)، تقویت مشارکت ساکنان روستاها به‌عنوان ذی‌نفعان در طرحهای توسعه روستایی، تقویت پایداری اجتماعی، ایجاد ارتباطات اجتماعی، تقویت سرمایه اجتماعی، رضایت‌مندی

1. Din
3. Kostas

2. Benedek and Deszi
4. Beaumont and Soforonoff

شغلی (سقایی، ۱۳۸۳؛ هوی و بلیسل^۱، ۲۰۰۸)، تقویت خلاقیت و ابتکار روستاییان، ارتقای بهره‌وری به دلیل افزایش آگاهی، کاهش تعارضات دسته جمعی، ارتقای شاخص سلامت، مدیریت پایدار منابع، انسجام درون گروهی، افزایش بهره‌وری نیروی کار، بهبود زیرساختهای فیزیکی و افزایش تولیدات کشاورزی (بخشی‌زاده، ۱۳۸۷، بریدنهان و ویکنس^۲، ۲۰۰۸)، بازتویع در آمد و اشتغال، ارائه خدمات ترویجی، تقویت اعتماد اجتماعی - نهادی (خیاطی، ۱۳۸۲؛ کاندکر^۳، ۲۰۰۹)، بهزیستی اجتماعی، تقویت تشکلهای مردمی و بهبود وضعیت امکانات زندگی در روستا (مهدوی و همکاران، ۱۳۸۷؛ ترنوگ^۴، ۲۰۰۴)، تقویت توانمندسازی روان‌شناختی، بهبود امید به آینده، بهبود انگیزش، ارتقای سلامت روحی و روانی، بهبود مهارتهای فنی و اجتماعی و تقویت ارتباطات اجتماعی و تعلق اجتماعی (حیدری ساریان و ملکی، ۱۳۹۳؛ ویور^۵، ۲۰۱۳؛ استفن^۶، ۲۰۰۹) دسترسی به خدمات بهداشتی و درمانی، بهبود گذران اوقات فراغت، تقویت رضایت‌مندی شغلی، تقویت سرمایه اجتماعی، اصلاح الگوی مصرف خانوار، تقویت امنیت اجتماعی و افزایش میزان درآمد (اکبریان رونیزی، ۱۳۹۲؛ ونگ و کان^۷، ۲۰۱۴).

پیشینه تجربی

تاکنون مطالعات متعددی پیرامون اثرات گردشگری در توسعه مناطق روستایی صورت گرفته است، ولی درخصوص نقش گردشگری در ارتقای شاخصهای رفاه اجتماعی مطالعات چندانی صورت نگرفته است که در زیر به پاره ای از این مطالعات پرداخته می شود.

1. Hoy and Belisele
4. Tuernock
7. Wong and Kuan

2. Briedenhann and Wickens
5. Weaver

3. Kandker
6. Stephen

مطالعه حسنونند و حسنونند (۱۳۹۰) با عنوان «امکان‌سنجی گردشگری روستایی و آثار آن بر توسعه روستایی» نشان داد که گردشگری به لحاظ اجتماعی تأثیر بسیار اندکی بر تغییر نوع لباس، نوع مراسم، الگوی مصرف غذا و بهبود وضعیت آموزش داشته، اما تا حد زیاد موجب گسترش روابط بیرونی روستا با نواحی هم‌جوار و افزایش بی‌هنجاری شده است.

نتایج مطالعه حیدری ساریان (۱۳۹۴) با عنوان «تبیین عوامل موثر بر ارتقای رفاه اجتماعی در مناطق روستایی، مطالعه موردی: شهرستان مشگین‌شهر» نشان داد که مهم‌ترین عوامل تأثیرگذار بر ارتقای رفاه اجتماعی ساکن در منطقه مورد مطالعه شامل شش مؤلفه (توانمندسازی اقتصادی و بازتوریع درآمد، توانمندسازی اجتماعی و تقویت سرمایه اجتماعی، توانمندسازی محیطی، نهادسازی و ارتقای پذیرش اجتماعی، توانمندسازی روان‌شناختی، تقویت مشارکت اجتماعی و ارائه خدمات ترویجی) است که مقدار واریانس تجمعی تبیین شده توسط این شش عامل ۶۸/۵٪ می‌باشد.

نیج^۱ (۲۰۰۶) در تحقیق خود نشان داد که بین توسعه و شکوفایی گردشگری روستایی با بهبود وضعیت الگوی مصرف خانوار، تنوع منابع، کاهش فقر و افزایش میزان درآمد رابطه معناداری وجود دارد. از دیدگاه فرانسیسا^۲ و همکاران (۲۰۰۶) رونق و شکوفایی گردشگری روستایی زمینه عضویت اجتماعات روستایی را در تشکلهای مدنی به واسطه افزایش میزان آگاهی، تحرک اجتماعی و ارتقای دانش، مهارت و نگرش مهیا می‌سازد. نتایج مطالعات تelfr^۳ (۲۰۰۹)، در پژوهشی نشان داد که گردشگری روستایی ارتباطات اجتماعی، اعتماد اجتماعی، انسجام اجتماعی و میزان روابط افقی روستاییان

1. Neidig
3. Telfr

2. Francisa
4. Iorio and Corsale

بر پایه همکاری افقی را بهبود می‌بخشد. اوریو و کورسال^۱ (۲۰۱۰) در مطالعه خود به این نکته پی بردند که با گسترش و رونق گردشگری روستایی فرآیند دسترسی به خدمات آموزشی، بهداشتی، تسهیلات اعتباری و نهاده‌های کشاورزی تسهیل می‌گردد. کو^۱ (۲۰۱۰) دریافت که بین افزایش میزان درآمد، بهبود الگوی مصرف خانوار، بهبود کارایی، بهبود وضعیت گذران اوقات فراغت، بهبود کیفیت مسکن با گسترش و شکوفایی گردشگری روستایی رابطه معناداری وجود دارد. به باور بورمن و سولبرگ^۲ (۲۰۱۰)، تحقق مشارکت در طرح‌های مربوط به توسعه روستایی و یا در سایر امور مربوط به روستا تا حدود بسیار زیادی به میزان تقویت سرمایه اجتماعی به دلیل کاهش تعارضات و اختلافات، تقویت انسجام و همبستگی درون گروهی، افزایش ارتباطات اجتماعی و مسئولیت‌پذیری و تقویت زیرساخت‌های آموزشی ناشی از توسعه گردشگری روستایی بستگی دارد. نتایج مطالعه سبل^۳ (۲۰۱۱) نشان داد که گردشگری روستایی با ارتقای دانش و مهارت، استفاده مطلوب از منابع اطلاعاتی، بازاریابی و بازاریابی محصولات کشاورزی، افزایش میزان بهره‌وری، تقویت خلاقیت و ابتکار کشاورزان، دسترسی به خدمات و اقدامات ترویجی و فراهم کردن تأمین‌های اجتماعی و متنوع‌سازی مشاغل، میزان رضایت‌مندی شغلی جوامع روستایی را ارتقای می‌بخشد که این امر در افزایش میزان رفاه اجتماعی روستایی تأثیر انکارناپذیری دارد. کاپلند (۲۰۱۲) در تحقیقی با عنوان «گردشگری و رفاه اجتماعی با رویکرد افزایش صادرات» به این نتیجه رسیده است که توسعه گردشگری و از آن جمله گردشگری روستایی در مناطقی که امکان صادرات انواع محصولات تولیدی وجود دارد، از قابلیت‌های زیادی برای دستیابی به پایداری اجتماعی و اقتصادی برخوردار است.

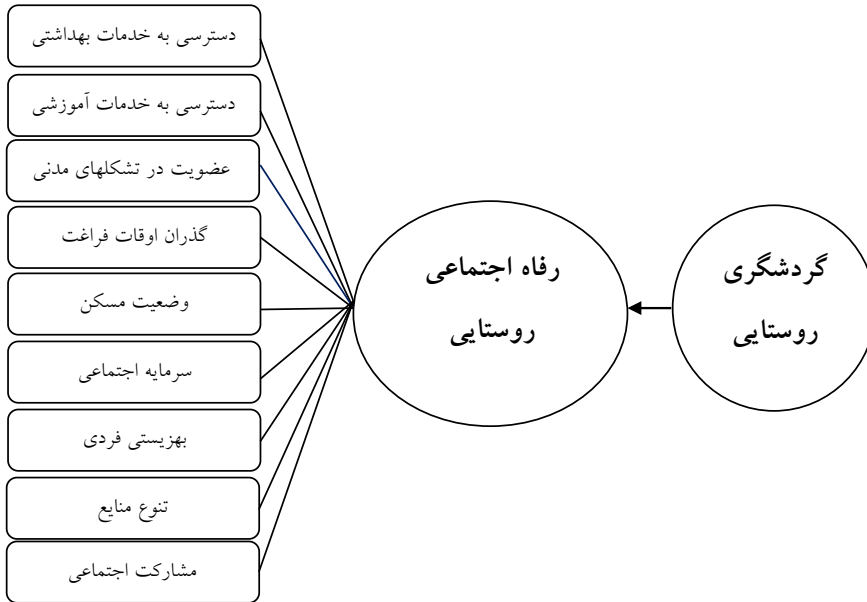
1. Ko
2. Burman and Solerberg
3. Sebele

در نهایت متغیرهای تحقیق حاضر در خصوص نقش گردشگری روستایی در ارتقای شاخصهای رفاه اجتماعی روستایی و چارچوب نظری تحقیق با توجه به مرور ادبیات و پیش‌نگاشته‌های موضوع و بر اساس اهداف پژوهش، در جدول (۱) ارائه شده است. جدول (۱) معرفی متغیرهای تحقیق در خصوص نقش گردشگری روستایی در ارتقای شاخصهای رفاه

اجتماعی روستاییان

ردیف	متغیرهای تحقیق	منبع
۱	بهبود وضعیت الگوی مصرف خانوار، تنوع منابع، کاهش فقر و افزایش میزان درآمد	نیچ (۲۰۰۶)
۲	بهبود ارتباطات اجتماعی، اعتماد اجتماعی، انسجام اجتماعی و میزان روابط افقی روستاییان بر پایه همکاری	تلفر (۲۰۰۹)
۳	خودکارآمدی، امیدواری، تاب‌آوری، خوش‌بینی، اعتماد به نفس	برد (۲۰۰۹)
۴	دسترسی به خدمات آموزشی، بهداشتی، فرصت‌های جدید، تسهیلات اعتباری و نهاده‌های کشاورزی	اوربو و کورسال (۲۰۱۰)
۵	تشکلهای مدنی به واسطه افزایش میزان آگاهی، تحرک اجتماعی، بهزیستی فردی و گروهی به دلیل افزایش تولید متنوع و با کیفیت، افزایش میزان نرخ اشتغال و نسبت تأمین نیاز از مراکز خود روستا	فرانسسیسا و همکاران (۲۰۰۶)
۶	افزایش میزان درآمد، بهبود الگوی مصرف خانوار، بهبود کارآیی، بهبود وضعیت گذران اوقات فراغت، کیفیت مسکن	کو (۲۰۱۰)
۷	تقویت سرمایه اجتماعی به دلیل کاهش تعارضات و اختلافات، انسجام و همبستگی درون‌گروهی، افزایش ارتباطات اجتماعی و مسئولیت‌پذیری تقویت زیرساختهای آموزشی	بورمن و سولبرگ (۲۰۱۰)
۸	ارتقای دانش و مهارت، استفاده مطلوب از منابع اطلاعاتی، بازاریابی و بازاریابی و بازاریابی محصولات کشاورزی، افزایش میزان بهره‌وری، تقویت خلاقیت و ابتکار کشاورزان، دسترسی به خدمات و اقدامات ترویجی و وجود تأمین اجتماعی و متنوع سازی مشاغل میزان رضایت‌مندی شغلی جوامع روستایی	سبل (۲۰۱۱)

شکل (۱) مدل نظری تحقیق مبنی بر تأثیر گردشگری روستایی بر رفاه اجتماعی

روش

۱- ماهیت و روش تحقیق

پژوهش حاضر با هدف بررسی نقش گردشگری در ارتقای شاخصهای رفاه اجتماعی روستاییان، در سال ۱۳۹۴ انجام شده است این تحقیق از لحاظ هدف، توسعه‌ای و از لحاظ ماهیت، توصیفی و پیمایشی و نیز از نوع علی-مقایسه‌ای و تحلیلی است.

۲- جامعه آماری، حجم نمونه و شیوه نمونه‌گیری

جامعه آماری تحقیق شامل کلیه روستاییان ساکن در روستای نمونه گردشگری

اونار می‌باشد. با استفاده از روش نمونه‌گیری تصادفی ساده و براساس فرمول کوکران، تعداد نمونه مناسب برای این تحقیق ۳۳۱ نفر به‌دست آمد؛ از سویی، برای برابری در آزمون و نتیجه، ۳۳۱ نفر از روستاییان ساکن در روستای فاقد گردشگری کوجنق به عنوان گروه شاهد انتخاب شدند.

۳- اعتبار و پایایی ابزار اندازه‌گیری

این تحقیق به روش پیمایشی با استفاده از پرسشنامه محقق‌ساخته انجام شده است. همچنین از طریق ابزار پرسشنامه، متغیرهای تحقیق حاضر به کمک ۷۵ سؤال بسته مورد سنجش قرار گرفت و برای امتیازدهی آن از طیف پنج قسمتی لیکرت استفاده گردید. در مرحله امتیازدهی، از آن جا که دسته‌ای از سؤالات در جهت منفی مطرح شده‌اند، با استفاده از نرم افزار SPSS، کدگذاری مجدد برای این دسته از سؤالات انجام شد. بنابراین، امتیاز پاسخها در سؤالات با جهت مثبت به صورت: ۵= کاملاً موافقم، ۴= موافقم، ۳= نظری ندارم، ۲= مخالفم و ۱= کاملاً مخالفم و در مورد سؤالات منفی عکس این حالت می‌باشد.

اعتبار صوری^۱ پرسشنامه توسط پانل متخصصان^۲ مورد تأیید قرار گرفت. مرحله پیش‌آزمون در منطقه مشابه جامعه آماری با تعداد ۳۰ پرسشنامه صورت گرفت و با داده‌های کسب شده و استفاده از ضریب آلفای کرونباخ، پایایی پرسشنامه تحقیق ۰/۷۹ به‌دست آمد. همچنین، ضریب آلفای کرونباخ برای مقیاسهای تحقیق شامل رضایت‌مندی شغلی (۰/۸۱)، سرمایه روان‌شناختی (۰/۶۷)، الگوی مصرف خانوار (۰/۸۱)، دسترسی به خدمات بهداشتی (۰/۶۲)، میزان درآمد (۰/۹۱)، عضویت در تشکلهای مدنی (۰/۵۹)، مشارکت اجتماعی (۰/۹۱)، سرمایه

1. face validity
2. panel of expert

اجتماعی (۰/۸۷)، گذران اوقات فراغت (۰/۸۲)، تنوع منابع (۰/۸۸)، رضایت‌مندی شغلی (۰/۷۱)، وضعیت مسکن (۰/۸۴)، بهزیستی فردی (۰/۸۹) و امنیت اجتماعی (۰/۷۹) می‌باشد.

۴- سنجش‌ها

- مشارکت اجتماعی: عبارتست از حضور و دخالت آگاهانه، داوطلبانه، متعهدانه و خلاق افراد و اقشار مختلف جامعه در در تصمیم‌گیری، برنامه‌ریزی، تأمین منابع، اجرای فعالیتها و نظارت بر فعالیتها به منظور بهره‌مند شدن از منافع مادی و معنوی آن. در این معنا مشارکت با مؤلفه‌های مهارت برقراری روابط انسانی، کمک به افراد روستایی در ساخت مسکن، استقبال از مشارکت در فرآیند بازسازی زیرساختها، تمایل به مشارکت در دوره‌های آموزشی، میزان مشارکت در طرحهای عمرانی در گذشته، میزان شرکت در انتخابات شوراهای اسلامی روستا، تمایل به عضویت در پایگاه بسیج، تمایل به عضویت در تعاونیهای تولید روستایی و تمایل به همکاری با دهیار روستا مورد سنجش قرار گرفته است.

- رضایت‌مندی شغلی: احساسی است که در نتیجه تعامل فرد نسبت به جوانب شغلی آنان و سایر امورات روزمره که با آنان در تعامل است به وجود می‌آید اگر احساس مطبوع باشد رضایت‌مندی فرد بالا می‌رود و در غیر این صورت رضایت‌مندی فرد پایین می‌آید. مؤلفه رضایت‌مندی با معرفهای داشتن سلامت روحی و روانی، الگوی مصرف خانوار، وضعیت مسکن، بازاریابی و بازاریابی به موقع محصولات، سهولت دسترسی به منابع اعتباری، درآمد کافی، میزان استفاده از منابع اطلاعاتی، میزان بهره‌وری، توجه به بهداشت عمومی و آموزش روستاییان، وجود تأمینهای اجتماعی، رضایت از خدمات دهیاری، رضایت از خدمات مرکز

بهداشت روستایی، رضایت از پوشش بیمه کشاورزی، رضایت از بیمه تأمین اجتماعی، رضایت از جمع‌آوری و دفن زباله‌ها، رضایت از مراکز تجمع عمومی روستایی، رضایت از دسترسی به خدمات عمومی نهادهای دولتی، رضایت از سرویس‌دهی وسایط نقلیه عمومی تعریف و سنجش شده است.

- اوقات فراغت: سرگرمیها، تفریحات و فعالیتهایی که به هنگام آسودگی از کار عادی با شوق و رغبت به آن می‌پردازند و با معرفی فعالیت‌های ورزشی، شرکت در کلاسهای ذوقی و هنری، میزان مرادده با دوستان و خویشاوندان و میزان مسافرت تعریف و سنجش شده است.

- سرمایه اجتماعی: به طیف وسیعی از منافعهای کاملاً ویژه‌ای اشاره دارد که از اعتماد، رابطه متقابل، اطلاعات، همکاری متقابل و همکاری مرتبط با شبکه‌های اجتماعی جاری می‌شود و با شاخصهای رضایت از همکاری اهالی روستا، میزان درگیری در روستا، اختلاف درآمد با سایر اهالی، میزان صمیمیت در بین اهالی، میزان مراجعه به ریش‌سفیدان روستا به هنگام بروز مشکل، اختلاف عقاید در بین اهالی، تمایل به حضور مکانهای عمومی، میزان اعتماد به دیگر اهالی روستا تعریف و سنجش شده است.

- سرمایه روان‌شناختی: عبارتست از مجموعه‌ای از صفات و توانمندیهای مثبت افراد که می‌توانند مانند یک منبع قوی در رشد و ارتقای فرد نقش داشته باشد و با مؤلفه‌های خودکارآمدی، خوش‌بینی، تاب‌آوری و امیدواری تعریف و سنجش شده است.

- امنیت: به معنی در امان و آسایش بودن، مصونیت از خطر و ترس و آرامش خاطر است و در تعریف دیگر، امنیت به معنی حراست از یک فرد، جامعه، ملت و یک کشور در برابر تهدیدهای خارجی است و با دو مؤلفه عمده امنیت فیزیکی

و اقتصادی تعریف و سنجش شده است.

- تشکلهای مدنی: تشکلهایی با شخصیت حقوقی مستقل، غیردولتی، غیرانتفاعی و غیرسیاسی است که برای انجام فعالیتهای داوطلبانه با گرایش فرهنگی، اجتماعی، مذهبی، بشردوستانه و بر اساس قانونمندی و اساس نامه مدون، رعایت چارچوب قوانین موضوعه کشور و مفاد آیین نامه های اجرایی آن فعالیت می کند. این مقیاس با معرفهای میزان همکاری در شرکت تعاونی روستایی، باشگاه جوانان، شورای اسلامی روستا، مسجد، انجمن اولیا و مربیان مدرسه، کتابخانه، پایگاه بسیج و دهیار و... سنجش شده است.

- خدمات بهداشتی: با مؤلفه های دسترسی به مرکز بهداشت، خانه بهداشت، داروخانه، پزشک، بهیار و ماما و دامپزشک و... سنجش شده است.

- الگوی مصرف خانوار: این مقیاس با طرح گویه هایی در خصوص میزان استفاده از گوشت قرمز، مرغ، تخم مرغ، برنج، میوه، سبزیجات، قند و شکر، روغن و چربیها و کالاهای مصرفی با دوام اعم از رادیو، تلویزیون و... سنجش شده است.

۵- تحلیل داده ها

در مطالعه حاضر با عنایت به مبانی نظری تحقیق و نیز اطلاعات جمع آوری شده از طریق پرسشنامه و بررسی نقش گردشگری در ارتقای شاخصهای رفاه اجتماعی در مناطق روستایی، به تحلیل داده ها با استفاده از آزمون آماری t با دو گروه مستقل با هدف آزمون وجود یا عدم تفاوت معنادار میان روستاییان ساکن در مناطق روستایی دارای گردشگر و روستاییان ساکن در مناطق روستایی فاقد گردشگر پرداخته شد.

۶- معرفی منطقه مورد مطالعه

روستای اونار در ۲۴ کیلومتری مشگین شهر واقع شده است. مردم آن به زبان ترکی سخن می‌گویند و پیرو مذهب اثنی عشری هستند. قدمت این روستا به دوره‌های بسیار دیرینه می‌رسد و از روستاهای تاریخی ایران به شمار می‌رود که اخیراً به عنوان یکی از روستاهای نمونه گردشگری در استان اردبیل تعیین شده است. روستای اونار بر روی تپه‌ای ساخته شده که در دو سوی آن رودخانه «اونارچای» جاری است و بر اثر آبیاری این رودخانه، باغهای سرسبز و مراتع دل‌انگیزی در خود روستا و اطراف آن به‌وجود آمده است. رودخانه اونارچای از دامنه کوه سبلان سرچشمه می‌گیرد و غیر از باغات و مراتع روستای اونار زمینهای چند روستای اطراف را هم سیراب می‌کند. در مقابل، کوجنق روستایی است که در استان اردبیل، شهرستان مشگین‌شهر، بخش مرکزی، دهستان دشت قرار دارد. کوجنق از دهستان دشت - بخش مرکزی در هیجده کیلومتری شمال غربی شهرستان مشگین شهر در مجاورت پیوند رودخانه‌های اهر چایی و مشگین چایی واقع شده است.

یافته‌ها

الف) یافته‌های توصیفی

نتایج حاصل از یافته‌های توصیفی در جدول (۲) نشان می‌دهد که میانگین و انحراف معیار تمامی متغیرهای رفاه اجتماعی روستای اونار (دارای گردشگر) بیش‌تر از میانگین و انحراف معیار متغیرهای رفاه اجتماعی روستای کوجنق (فاقد گردشگر) است.

جدول (۲) درصد فراوانی، میانگین و انحراف معیار متغیرهای رفاه اجتماعی روستای دارای گردشگر و

فاقد گردشگر

متغیر	روستا	خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد	میانگین	انحراف معیار	دامنه
گذران اوقات فراغت	دارای گردشگر	۱۵/۰۷	۲۰/۷	۲۳/۸	۲۳/۵	۱۶/۷	۵/۲۱	۱/۹۹	۰-۲۲
	فاقد گردشگر	۲۰/۷	۲۳/۸	۲۲/۸	۱۹/۰۹	۱۳/۴	۴/۹۸	۲/۳۲	۰-۲۸
دسترسی به خدمات آموزشی	دارای گردشگر	۱۲/۰۵	۱۹/۸	۲۲/۹	۲۵/۴	۱۹/۷	۵/۱۲	۲/۸۹	۰-۳۰
	فاقد گردشگر	۲۰/۲	۲۴/۱	۲۴/۸	۱۹/۷	۱۲/۵	۴/۸۶	۱/۹۷	۰-۱۹
دسترسی به خدمات بهداشتی	دارای گردشگر	۱۳/۷	۱۸/۱	۲۴/۸	۲۴/۶	۱۸/۷	۵/۳۵	۲/۵۴	۰-۲۰
	فاقد گردشگر	۲۱/۸	۲۰/۷	۲۳/۷	۱۷/۴	۱۶/۲	۴/۸۷	۱/۸۸	۱۹-۰
عضویت در تشکلهای مدنی	دارای گردشگر	۵/۱۸	۱۶/۶	۲۲/۶	۲۲/۶	۱۹/۳	۵/۲۱	۳/۱۲	۰-۴۲
	فاقد گردشگر	۲۰/۴	۲۲/۸	۲۲/۲	۱۹/۳	۱۵/۲	۴/۸۴	۲/۶۸	۱۹-۰
بهبودی فردی	دارای گردشگر	۹/۱۸	۱۵/۱	۲۲/۸	۱۹/۵	۲۳/۶	۵/۶۳	۳/۶۶	۰-۱۸
	فاقد گردشگر	۱۶/۷	۲۵	۱۸/۷	۱۸/۴	۲۰/۹	۵/۰۱	۲/۹۸	۲۸-۰
تنوع منابع	دارای گردشگر	۱/۱۴	۲۱/۶	۱۹/۱	۲۳/۴	۱۷/۰۶	۵/۵۴	۳/۳۳	۰-۱۹
	فاقد گردشگر	۲۲/۴	۲۱/۴	۱۶/۷	۲۲/۲	۱۷/۰۶	۵/۱۲	۴/۵۴	۰-۲۰
مشارکت اجتماعی	دارای گردشگر	۱۳/۷	۲۱/۱	۲۱/۳	۲۴/۳	۱۹/۴	۵/۸۵	۳/۲۹	۰-۱۶
	فاقد گردشگر	۱۹/۸	۲۲/۸	۲۲/۴	۱۵/۳	۱۹/۵	۵/۱۴	۳/۶۵	۰-۱۸
سرمایه اجتماعی	دارای گردشگر	۱۹/۹	۱۶/۱	۲۲/۱	۲۱/۱	۲۰/۶	۵/۱۲	۴/۵۵	۰-۲۲
	فاقد گردشگر	۱۲/۷	۲۴/۲	۲۰/۸	۲۰/۹	۲۱/۲	۴/۳۲	۳/۲۲	۰-۲۵
وضعیت مسکن	دارای گردشگر	۲۱/۶	۱۷/۴	۱۶/۸	۲۱/۸	۲۲/۱	۵/۶۵	۱/۹۹	۰-۱۷
	فاقد گردشگر	۱۹/۸	۲۱/۸	۲۰/۹	۱۹/۳	۱۷/۹	۴/۹۹	۲/۹۵	۰-۲۳

(ب) یافته‌های استنباطی

مطابق جدول (۳)، نتایج آزمون t مبنی بر مقایسه شاخصهای رفاه اجتماعی روستای دارای گردشگر و فاقد گردشگر نشان داد که بین توسعه گردشگری با متغیر عضویت در تشکلهای مدنی، رابطه وجود ندارد. اما بین توسعه گردشگری با متغیرهای گذران اوقات فراغت، دسترسی به خدمات بهداشتی، دسترسی به خدمات آموزشی، بهزیستی فردی، تنوع منابع، میزان مشارکت اجتماعی، سرمایه اجتماعی و وضعیت مسکن رابطه وجود دارد.

جدول (۳) نتایج آزمون t در مورد میزان رفاه اجتماعی روستای دارای گردشگری و روستای فاقد گردشگری

p	t	روستای فاقد گردشگر		روستای دارای گردشگر		شاخصها	ردیف
		انحراف معیار	میانگین	انحراف معیار	میانگین		
۰/۰۰۱	۲/۲۳	۲/۳۲	۴/۹۸	۱/۹۹	۵/۲۱	گذران اوقات فراغت	۱
۰/۰۰۰	۲/۲۳	۱/۹۷	۴/۸۶	۲/۸۹	۵/۱۲	دسترسی به خدمات آموزشی	۲
۰/۰۰۰	۲/۵۴	۱/۸۸	۴/۸۷	۲/۵۴	۵/۳۵	دسترسی به خدمات بهداشتی	۳
۰/۱۲۳	۱/۶۵	۲/۶۸	۴/۸۴	۳/۱۲	۵/۲۱	عضویت در تشکلهای مدنی	۴
۰/۰۰۸	۲/۶۴	۲/۹۸	۵/۰۱	۳/۶۶	۵/۶۳	بهزیستی فردی	۵
۰/۰۰۳	۲/۸۷	۴/۵۴	۵/۱۲	۳/۳۳	۵/۵۴	تنوع منابع	۶
۰/۰۰۰	۲/۶۷	۳/۶۵	۵/۱۴	۳/۲۹	۵/۸۵	میزان مشارکت اجتماعی	۷
۰/۰۰۴	۲/۰۸	۳/۲۲	۴/۳۲	۴/۵۵	۵/۱۲	سرمایه اجتماعی	۸
۰/۰۰۲	۲/۲۲	۲/۹۵	۴/۹۹	۱/۹۹	۵/۶۵	وضعیت مسکن	۹

بحث

نتایج نشان داد تقویت مشارکت ساکنان روستاها به عنوان ذی‌نفعان در طرح‌های توسعه روستایی و تقویت پایداری اجتماعی، ایجاد ارتباطات اجتماعی، تقویت خلاقیت و ابتکار روستاییان، ارتقای بهره‌وری به دلیل افزایش آگاهی و کاهش تعارضات دسته جمعی، از اثرات تقویت و توسعه گردشگری در راستای رفاه اجتماعی مناطق روستایی می‌باشد. علاوه بر این، گردشگری نقش مهمی در ارتقای ارتقای شاخصهای سلامت، مدیریت پایدار منابع، انسجام درون گروهی، افزایش بهره‌وری نیروی کار، بهبود زیرساختهای فیزیکی و افزایش تولیدات کشاورزی دارد و افزون بر این، بازتوزیع درآمد و اشتغال، ارائه خدمات ترویجی، تقویت اعتماد اجتماعی - نهادی، بهزیستی اجتماعی، تقویت تشکلهای مردمی، بهبود وضعیت امکانات زندگی در روستا تا حدود زیادی به تقویت و توسعه گردشگری بستگی دارد. در ضمن، با توسعه و تقویت گردشگری روستایی می‌توان گام اساسی در تقویت توانمندسازی روان‌شناختی، بهبود امید به آینده، بهبود انگیزش، ارتقای سلامت روحی و روانی، دسترسی به خدمات بهداشتی و درمانی، بهبود گذران اوقات فراغت، تقویت رضایت‌مندی شغلی، تقویت سرمایه اجتماعی، اصلاح الگوی مصرف خانوار و تقویت امنیت مناطق روستایی برداشت. و همان‌طور که مطرح گردید نوشتار حاضر نقش گردشگری در ارتقای شاخصهای رفاه اجتماعی در مناطق روستایی را مورد بررسی و تحلیل قرار داده است.

تحلیلهای آماری نشان داد توسعه و شکوفایی گردشگری در ارتقای شاخصهای رفاه اجتماعی در مناطق روستایی شهرستان مشکین‌شهر تأثیرگذار بوده است. به

طوری که همبستگی توسعه گردشگری در تمامی مؤلفه‌های ارتقای شاخصهای رفاه اجتماعی به جز متغیر عضویت در تشکلهای مدنی در قالب فرضیه تحقیق به اثبات رسید و در این ارتباط، میزان p محاسبه شده بین توسعه گردشگری با مؤلفه‌های گذران اوقات فراغت، دسترسی به خدمات آموزشی، دسترسی به خدمات بهداشتی، بهزیستی فردی، تنوع منابع، میزان مشارکت اجتماعی، سرمایه اجتماعی و وضعیت مسکن سطح معناداری کمتر از ۰/۰۱ را نشان داد. این یافته با نتایج مطالعات حیدری ساربان (۱۳۹۴)، بومن و سوفورونوف (۲۰۱۳)، بندک و دسزی (۲۰۰۸) مطابقت دارد. همچنین، بین روستای دارای گردشگر و روستای فاقد گردشگر از نظر عضویت در تشکلهای مدنی اختلاف معناداری وجود ندارد. این یافته با نتایج حاصل از مطالعات تانوک (۲۰۰۴)، استفان (۲۰۰۹)، کوستاس (۲۰۱۰)، کاستلانی (۲۰۱۲)، کومینز (۲۰۱۴)، لیم (۲۰۱۲)، مول (۲۰۰۸) و نیکولا (۲۰۱۳) همخوانی دارد. به عبارت دیگر، شاخصهای رفاه اجتماعی روستای دارای گردشگر و فاقد گردشگر در مورد مؤلفه عضویت در تشکلهای مدنی یکسان بوده است. همان‌طوری که گفته شد بین توسعه گردشگری و دسترسی به خدمات بهداشتی رابطه وجود دارد در تبیین ارتباط معنادار بین متغیر گردشگری و دسترسی به خدمات بهداشتی باید گفت که دسترسی به خدمات بهداشتی نقش مهمی در ارتقای سلامت، امنیت و آرامش خاطر جوامع روستایی داشته و از سویی شاخص مهم در راستای تحقق عدالت اجتماعی به‌شمار می‌آید. درخصوص ارتباط معنادار بین متغیر گردشگری و مشارکت اجتماعی باید گفت که مشارکت اجتماعی فرآیند سازمان‌یافته‌ای است که از سوی افراد روستایی به صورت آگاهانه، داوطلبانه و جمعی با در نظر داشتن هدفهای معین و مشخص به منظور سهیم شدن در قدرت انجام می‌گیرد و هدف آن درگیر ساختن فعال

جامعه روستایی در برنامه‌های توسعه و سازمان‌دهی طبقات پایین مردم روستایی است که تحقق آن به رفاه اجتماعی جوامع روستایی می‌انجامد. در تبیین رابطه بین گردشگری و سرمایه اجتماعی باید گفت که سرمایه اجتماعی نقش مهمی در توسعه روستایی از طریق نشر اطلاعات و نوآوریها، کاهش هزینه‌های داد و ستد، بهبود مدیریت منابع جمعی و مشارکت در مدیریت منابع عمومی، ایجاد شبکه‌های اجتماعی غیررسمی و کاهش تعارضات و اختلافات دارد. در خصوص ارتباط معنادار بین متغیر گردشگری و بهزیستی فردی باید گفت که بهزیستی فردی، شامل پذیرش خود، رابطه مثبت با دیگران، خودمختاری، زندگی هدفمند، رشد شخصی و تسلط بر محیط است. در خصوص ارتباط معنادار بین متغیر گردشگری و الگوی مصرف خانوار باید گفت مدیریت مصرف و تلاش برای اصلاح الگوی مصرف و به تبع آن افزایش پس‌انداز و سرمایه‌گذاری یکی از مهم‌ترین زمینه‌های توسعه اقتصادی مناطق روستایی است. برانسون (۱۳۸۳) معتقد است کاهش مصرف و به تبع آن افزایش نرخ پس‌انداز، در اقتصاد سبب انتقال مسیر رشد اقتصادی پایه به سطحی بالاتر می‌شود. به عبارتی، افزایش نرخ پس‌انداز اندازه متغیرهای کلیدی اقتصاد را افزایش داده و رفاه اقتصادی را توسعه می‌دهد؛ بنابراین، اصلاح الگوی مصرف از پیش زمینه‌های توسعه و رشد اقتصادی مناطق روستایی است.

در نهایت، پیشنهاد می‌شود جهت توسعه گردشگری روستایی به دلیل اثرات مثبت آن در ارتقای شاخصهای رفاه اجتماعی در مناطق روستایی شهرستان مشگین شهر، بایستی زیربناهای گردشگری از جمله تأمین آب، نیروی برق، دفع زباله، فاضلاب و مخابرات به درستی در این شهرستان توسعه یابند. همچنین، حفاظت و نگهداشت محیط زیست، استفاده بهینه و متعادل از منابع طبیعی و داراییهای

روستایی مورد توجه باشد و هرگونه مداخله در ساختار روستا برای برنامه‌ریزی و طرح‌ریزی گردشگری روستایی باید با افزایش آگاهی روستاییان، مشارکت‌سازی روستایی و دخیل کردن روستاییان در فرآیند گردشگری روستایی به عنوان ذی‌نفعان اصلی پروژه باشد، بایستی حمایت‌های مالی جهت توسعه گردشگری روستایی در مناطق روستایی شهرستان مشگین‌شهر به عمل آید و با جذاب کردن مناطق روستایی شهرستان مشگین‌شهر (از طریق کاهش فاصله‌های درآمدی و اشتغال روستایی، توسعه هدفمند فضاهای فرهنگی و آموزشی روستاها، ایجاد مراکز تفریحی، اقامتی و سیاحتی در روستاها، تأکید بر ویژگی‌های بومی، منطقه‌ای و تدوین طرح‌های مبتنی بر اجتماع محلی، استفاده از افراد بومی در طراحی، برنامه‌ریزی، اجرای و نظارت بر طرح‌های توسعه محلی، توجه به سطوح مختلف توانمندسازی، ظرفیت‌سازی، طرح‌های توانمندسازی برای فقرای روستایی با استفاده از منابع مشارکتی موجود در روستاها، تعریف سازوکارهای ارتقای سرمایه اجتماع محلی، بر حسب ویژگی‌های بومی مناطق و تقویت گردشگری روستایی)، می‌توان به ارتقای رفاه اجتماعی روستایی و پایداری روستایی یاری رساند و مطلوب است که در منطقه مورد مطالعه، بحث ارتقای رفاه اجتماعی به‌عنوان غایت برنامه‌ریزی توسعه مطرح شود و «افراد ساکن در مناطق روستایی شهرستان مشگین‌شهر» به عنوان عامل اصلی، کانون توجه برنامه‌ریزی قرار گیرد. ضمن اینکه در این برنامه‌ریزی، باید به اقشار محروم، به‌ویژه در نواحی روستایی شهرستان مشگین‌شهر توجه خاص شود.

- اسماعیلیان، ع. ط. (۱۳۸۱). بررسی جذابیت‌های گردشگری و تأثیرات آن بر درآمد و اشتغال استان اصفهان. *پژوهش‌ها و سیاست‌های اقتصادی*، ۲۴، ۵۷-۸۴.
- اصغری، م. (۱۳۸۵). دولت رفاه: تاریخچه، نظریه، عملکرد. *ماهنامه علوم اجتماعی*، ۸۰، ۵۴-۵۱.
- اکبری‌ان رونی‌زی، س. ر. (۱۳۹۲). بررسی رابطه توسعه گردشگری و سرمایه اجتماعی در نواحی روستایی، مطالعه موردی: دهستان سولقان، شهرستان تهران. *مجله برنامه‌ریزی و توسعه گردشگری*، ۲(۶)، ۷۵-۹۲.
- باقری، م. (۱۳۸۵). تابع رفاه اجتماعی از دیدگاه اسلام. *فصلنامه مؤسسه مطالعات دین و اقتصاد*، ۱(۲)، ۷۳-۵۴.
- بخشی‌زاده، ح. (۱۳۸۷). *برنامه‌ریزی گردشگری روستایی در روستاهای شهرستان اردبیل*. پایان‌نامه منتشر نشده، دانشگاه تهران، تهران.
- پاپ‌زن، ع. ح.، قبادی، پ.، زرافشانی، ک. و گراوندی، ش. (۱۳۸۹). مشکلات و محدودیت‌های گردشگری روستایی با استفاده از نظریه بنیانی (مورد: روستای حریر، استان کرمانشاه). *فصلنامه پژوهش‌های روستایی*، ۱(۳)، ۵۲-۳۲.
- جمعه‌پور، م. و احمدی، ش. (۱۳۹۰). تأثیر گردشگری بر معیشت پایدار روستایی؛ مطالعه موردی: روستای بزغان شهرستان ساوجبلاغ. *پژوهش‌های روستایی*، ۲(۱)، ۶۳-۳۳.
- حسونوند، ا. و حسونوند، ا. (۱۳۹۰). امکان‌سنجی گردشگری روستایی و آثار آن بر توسعه، بررسی منطقه کهمان در شهرستان سلسله. *فصلنامه توسعه روستایی*، ۳(۲)، ۲۰۰-۱۸۷.
- حیدری ساربان، و. (۱۳۹۴). بررسی اثرات گردشگری در توانمندی‌های اجتماعی و روان‌شناختی روستاییان، مطالعه موردی: شهرستان مشگین‌شهر. *فصلنامه پژوهش و برنامه‌ریزی گردشگری*، ۴(۱۲)، ۱۸۳-۱۶۵.
- حیدری ساربان، و. (۱۳۹۴). تبیین عوامل موثر بر ارتقای رفاه اجتماعی در مناطق روستایی، مطالعه موردی: شهرستان مشگین‌شهر. *فصلنامه پژوهش‌های جغرافیای انسانی*، ۴۷(۴)، ۶۷۲-۶۵۷.
- حیدری ساربان، و. (۱۳۹۵). بررسی اثرات گردشگری در توسعه اجتماعی مناطق روستایی، مورد مطالعه: شهرستان مشگین‌شهر. *فصلنامه آمایش جغرافیایی فضا*، ۲(۵)، ۱۳۵-۱۱۲.
- خیاطی، م. (۱۳۸۲). توریسم روستایی و تأثیر آن بر جوامع روستایی، مطالعه موردی: تایلند. *ماهنامه جهاد*، ۸(۲۵۷)، ۱۲۵-۱۰۰.
- رضوانی، م. ر. (۱۳۸۷). *توسعه گردشگری روستایی با رویکرد گردشگری پایدار*. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.

- رضوانی، م. و صفایی، ج. (۱۳۸۴). گردشگری خانه‌های دوم و اثرات آن بر نواحی روستایی: فرصت یا تهدید؛ مطالعه موردی: نواحی روستایی شمال تهران. *پژوهش‌های جغرافیایی دانشگاه تهران*، ۵۴، ۱۰۹-۱۲۱.
- رکن‌الدین افتخاری، ع. و توکلی، م. (۱۳۸۲). رفاه اجتماعی روستاییان، رویکردی شناختی در تبیین معرفها. *مجله مدرس*، ۷(۲)، ۸۳-۶۰.
- زاهدی مازندرانی، م. ج. (۱۳۸۴). فقر روستایی، روند و اندازه‌گیری آن در ایران. *فصلنامه رفاه اجتماعی*، ۱۷، ۲۸۹-۳۲۶.
- سقایی، م. (۱۳۸۳). *بررسی قابلیت‌های گردشگری روستایی در ایران*. پایان‌نامه منتشرشده، دانشگاه تربیت مدرس، تهران.
- سن، آ. (۱۳۹۲). *توسعه یعنی آزادی* (ترجمه م. س. نوری نائینی)، تهران: نشر نی.
- موسوی، م. ط. و، محمدی، م. ع. (۱۳۸۸)، مفاهیم و نظریه‌های رفاه اجتماعی. *فصلنامه فرهنگ در دانشگاه آزاد اسلامی*، ۳، ۲۹۸-۲۷۹.
- مهدوی، د. (۱۳۸۲). *نقش توریسم در توسعه نواحی روستایی پیرامون شهرها و ارائه مدل استراتژیک، نمونه موردی: دهستان لواسان کوچک*. پایان‌نامه منتشرنشده، دانشگاه تربیت مدرس، تهران.
- مهدوی، م. قدیری معصوم، م. و قهرمانی، ن. (۱۳۸۷). اثرات گردشگری بر توسعه روستایی با نظر سنجی از روستاییان دره کن و سولقان. *فصلنامه روستا و توسعه*، ۱۱(۲)، ۶۰-۳۹.
- میجلی، ج. (۱۳۷۸). *رفاه اجتماعی در جهان* (ترجمه م. جغتایی). تهران: دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی.
- الوانی، س. م. (۱۳۸۵). *فرایند مدیریت جهانگردی*. تهران: دفتر پژوهش‌های فرهنگی.
- Beaumont, R. & Soforonoff, K. (2013). *Multi-model intervention for social skills training in student with high-functioning ASD: the Secret Agent Society*.
- Belisele, F. & Hoy, D. (2008). The perceived impact of tourism by resident, case study in Santia Marate. *Annals Tourism Reserch*, 71, 12-17.
- Benedek, J. & Deszi, S. (2008). The role of rural tourism in the economic diversification of rural space in Romania. *International Conference*, 25, 230-233.
- Briedenhann, J. & Wickens, E. (2008). Tourism route as tool for the economic development of rural areas vibrant hope or impossible dream?.

Tourism Management, 25, 71-76.

- Burman, L. & Soderberg, G. (2010). *Tourism behavior: Offline and In-line Perspective*. Unpublished thesis, Allame Tabatabaie University, Tehran.
- Byrd, E., Bosley, H. & Bronberger, M. (2009). Comparison of stakeholder perception of tourism impacts in rural Eastern North Carolina. *Tourism Management*, 230, 696-703.
- Castellani, V. (2012). *Sustainable performance index for tourism policy dependency*. Unpublished thesis, University of Milano Bicocca, Milano.
- Commynes, P. (2004). Poverty and social exclusion in rural areas: characteristics, process and research issues. *Sociological rurality*, 441, 60-75.
- Copeland, P. (2012). Tourism and welfare –enhancing export subsidies. *Japans Economic Revises*, 632, 1138-1164.
- Din, K. (2002). Social cultural impacts of tourism. *Annals of tourism research*, 21, 560-562.
- Fleischer, A. & Felsenstein, D. (2000). Support for rural tourism: does it make a difference?. *Annals of Tourism Research*, 274, 107-124.
- Iorio, M. & Corsale, A. (2010). Rural tourism and livelihood strategies in Romania. *Journal of Rural Studies*, 153-154.
- Kandker, S. (2009). Welfare impact of tourism impacts upon quality of life residents in the community. *Journal of sustainable Tourism*, 212, 7-21.
- Ko, T. G. (2011). Development of tourism sustainability. *Annals of tourism research*, 283, 101-109.
- Lim, S. (2012). Malnutrition and its impact on cost of hospitalization, Length of stay, readmission and 3-year mortality. *Clinical Nutrition*, 31, 354- 350.
- Lindberg, K. & Johnson, R. (1997). The economic values of tourism social impacts. *Annals of tourism Reserch*, 241, 90-116.
- Mon, A. H. B. (2008). The Interplay Between Social Welfare and Competitiveness: The Case of Canadian Medicare. *Geoforum*, 12, 52-62.
- Neidig, H. (2006). *Rural leaders perception of tourism development in San & uan country, Utah: A case study*. Unpublished thesis, Utah State University, Logan.
- Sebel, L. S. (2011). Community-based tourism ventures, benefits and challenges: Khama rhino Sanctuary trust, Central District, Botswana. *Journal of tourism Management*, 531, 136-146.

- Sharak, H. (2013). Effects of onion product rural welfare families in Sistan and Baluchestan Province. *Journal of Extension Research*, 25, 16- 25.
- Sharply, R. (2003). Rural tourism and the challenge of tourism desertification: The case of Cyprus. *Tourism Management*, 23, 82-95.
- Stephen, S. (2009). *Sustainable tourism development and rural community*. University of Technology, Sustainable Tourism Cooperative Research Center, Sydney.
- Telfer, D. (2009). *Tourism and development in the developing world*. New York: Routledge Press.
- Tuernock, D. (2004). Sustainable rural tourism in Indian Carpathians. *Geographical Journals*, 165, 89-98.
- Weaver, D. (2013). Tourism and the Chinese Dream: Framework for Engagement. *Annals of Tourism Research*, 551, 54-65.
- Wong, C. & Kuan, S. (2014). Cultural tourism as salvation for petty capitalists: the pedicel drivers of the las vegs of the east. *Journal of Tourism and Cultural Change*, 121, 19- 32.